

FOLKLOR ÜZERİNE YAZILAR'A DAİR

On Folklor Üzerine Yazılar

Dr. Abdulselam ARVAS*

Bilindiği üzere akademik hayat uzun, yorucu ve çileli bir yolculuktur. Bilim adamları bir yığın külfetin ardından elde ettikleri birikimlerini farklı şekillerde değerlendirerek ardından gelenler için bir yol haritası oluştururlar. Konferans yazıları, makale ya da bildiri olarak araştırmacıların istifadesine sunulan bu birikimler geçmişe ve geleceğe ışık tutma gibi önemli bir görevi yerine getirirler. Geriye doğru şöyle bir bakıldığında Türkiye'de de makale, bildiri ve konferans yazılarını bir araya getirip yayımlayan bilim adamlarının hiç de az olmadığı görülecektir. Mesela Pertev Naili Boratav yazılarını *Folklor ve Edebiyat* (1991) adı altında iki cilt halinde bastırılmıştır. Prof. Dr. İlhan Başgöz *Folklor Yazıları* (1986) başlığıyla makalelerini bir araya getirmiştir. Orhan Şaik Gökay'ın da eleştiri yazılarını *Destursuz Bağa Girenler* (2007) başlığı altında yayımladığını unutmamak gerekir. Aynı şekilde Prof. Dr. Öcal Oğuz birçok makalesini *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi* (2002) adıyla yayımlamıştır. Bu tür eserlere yeni biri daha eklendi. Prof. Dr. Süleyman Kayıpov, çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere, daha önce yayımlanan yazılarından bazılarını *Folklor Üzerine Yazılar* (2009) başlığı altında toplamış bulunmaktadır. Bu yazıda Prof. Kayıpov'un adı geçen eserini kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Ancak kitabın tanıtımına geçmeden önce Prof. Dr. Süleyman Kayıpov'un biyografisi hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Prof. Kayıpov, 15 Temmuz 1952'de Kırgızistan'ın Suzak bölgesine bağlı Aktook köyünde doğmuştur. Kırgız Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Kırgız Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1975

yılında bitirmiştir. 1978-80 yılları arasında Moskova'daki SSCB Bilimler Akademisi Aleksey Maksimoviç Gorkiy Dünya Edebiyatları Enstitüsü'nün Sözlü Gelenek Araştırmaları Bölümünde stajyerlik ve 1981-84 yılları arasında asistanlık yaptıktan sonra 1985'te "Er Töştük Destanındaki Görsel Söz Sanatları (Kırgız ve diğer Türk versiyonları üzerine)" konulu doktora tezini, asistanı olduğu enstitünün uzmanlar kurulunda savunmuştur. 1985-91 yılları arasında Kırgız İlimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde araştırmacı, baş araştırmacı, bölüm başkanı; Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde dekan, rektör vekili; Çüy Üniversitesi'nde bölüm başkanı, rektör yardımcısı ve 1997'den 2007 yılına kadar Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Sözleşmeli Öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Halen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin rektörü olarak hizmet etmeye devam etmektedir.

Türkiye'deyken bilimsel ve tanıtım amaçlı makaleler yayımlayan, ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum ve panelerde bildiriler sunan Prof. Kayıpov, rektörlüğü esnasında da bu tarz bilimsel çalışmalarını devam ettirmektedir. Bu çalışmalarından biri yukarıda bahsettiğimiz gibi *Folklor Üzerine Yazılar* adını taşımaktadır. Prof. Dr. Kayıpov, bu eserde folklorla ilgili yılların birikimi olan araştırmalarından bazılarını bir araya toplamış ve folklorla yönelik değişik bakış açılarını dile getirmiştir.

Mesela Kayıpov'un halkbilimi terimi için ileri sürdüğü düşünceler dikkat çekicidir:

Bazı kaynaklarda rastlananın aksine

* KTMÜ Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkiye Türkçe Öğretimi Koordinatörlüğü, Bişkek/Kırgızistan, karapapag@hotmail.com

folklor bir bilim dalı değildir; folklor, toplumun sözlü olarak türetilmiş sözlü olarak kullanıldığı, estetik değere sahip, gitgide varyantlı ve anonim olma özelliklerini elde eden geleneksel kültür olgularıdır. Folklor; tür, yapı, fonksiyon bakımından senkretiktir. Türler birbiriyle iç içe girmiş durumda olabilir. Yapı olarak folklorik metin sadece dile değil, mimik ve müziğe de dayalıdır; estetik işlev görmekle birlikte ritüelin, inancın gereğini de yerine getirebilir. (s.10)

Türkiye’de bir bilim dalı olarak değerlendirilen ve önceleri *halk edebiyatı* adıyla anılan *folklorun*¹ aslında bir bilim dalı olmadığı, malzemeyi oluşturan olgular bütünü olduğu ve bu malzemeyi inceleyen bilim dalı adının farklı olması gerektiği söylenmektedir. Nitekim yazının devamında “Folkloru ayrı bir bilim dalı incelemektedir ki, ona birçok ülkede folkloristika diyorlar. Folklor da, onu araştıran bilim dalına da folklor demenin terminolojik kargaşa yaratacağı ortadadır; çünkü biri nesne, öbürü ise o nesneyi inceleyen bilimsel disiplindir.”(s.10) düşüncesi dile getirilmektedir.

Burada ayrıca *senkretik* sözcüğüne dikkat çekmek isteriz. Prof. Kayıpo’v’un belirttiği gibi (s.131) senkretizm dil, müzik ve mimikten oluşmaktadır. Yani folklor olayı anlatıcının anlattıklarıyla sınırlı değildir, işin içinde başka unsurlar da vardır. Tam olarak aynı şeyi ifade etmese de, bu düşünceye paralel bir fikir de Başgöz’e aittir. Başgöz’ün, folklorun incelenirken dikkat edilmesi gereken özellikleri olduğunu söylediğini belirtmek gerekir: “Sözlü edebiyat sadece okunan-söylenen bir metin-ezgi-oyun değildir. Anlatıcı, dinleyici ve geleneksel metinden oluşan bir bütündür. Bu bir folklor olayıdır. Sözlü edebiyat, bu sac ayağının sürekli al-verinden kurulan bir bütündür.” (1986: 181). Ashında bu iki düşünce, Amerikalı ve Rusyalı bilim adamlarının adı geçen disipline yönelik farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu kitap Rusya’da folklor üzerine yapılan farklı bakış açılarının bilinmesi hususunda da önem arz etmektedir. Türkiye’de Rusyalı folklorcuların bakış açılarının iyi bilinmemesi bir eksiklik

olarak değerlendirilebilir. Eser, bu eksikliği bir nebze de olsa gidereceği benziyor.

Folklor Üzerine Yazılar adlı kitap önsöz ile üç bölümden oluşmaktadır. Kitap bölümlere ayrılırken yazıların konuları ve birbirini bütünleyiciliği göz önünde bulundurulmuştur. Mesela ilk bölüme “Müşterek Esas - Müşterek Miras” adı verilmiştir. Bu bölümdeki makale başlıklarına bile bakıldığında hemen bir bütünlüğün olduğu hissedilecektir. Bu bölüm başlığının altında “Avesta ve Orta Asya Türk Folkloru”, “Türk Dünyasında Nevruz”, “Türk Epik Geleneğinin Ortak Ürünleri: Kitab-ı Dedem Korkut ve Manas”, “Er Töştük Destanı: Mübalağa ve Mukayeseler”, “Kırgızlar: Hanlıktan Cumhuriyete, Folklordan Edebiyata” yazıları yer almaktadır. Dikkat edilirse bu yazılar Türk dünyasının ortak geleneklerini yansıtmaktadır. Örneğin “Avesta ve Orta Asya Türk Folkloru” yazısında değişik kaynaklardan örnekler verilmek suretiyle *Avestanın* Türk folkloru üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

“Türk Dünyasında Nevruz” makalesinde, nevrüz sözcüğünün etimolojik açıklamasından sonra, nevrüzün başka milletlerde de olduğuna dikkat çekilerek, bu bayramın Türk halklarındaki benzer uygulamaları üzerinde durulmaktadır. “Türk Epik Geleneğinin Ortak Ürünleri: Kitab-ı Dedem Korkut ve Manas” adlı makalede Türk dünyasının ortak bir epik geçmişi olduğu vurgulandıktan sonra Dede Korkut ve Manas destanlarından örnekler verilerek iki destan mukayese edilmiştir. Bu mukayeselerin birinde “Manas” destanında yer alan Sırgak adlı kahramanla “Dede Korkut” destanında yer alan Segrek adlı kahramanın kökenlerinin aynı olabileceği, ama bunun daha sonra yapılacak derin araştırmalarla kesin olarak ifade edilebileceği dile getirilmektedir.

Bundan başka “Er Töştük Destanı: Mübalağa ve Mukayeseler” adlı makale de farklı bir bakış açısına sahiptir. Bu yazıdaki şu ifadeye dikkat çekmek istiyoruz: “Kırgız arkaik-kahramanlık destanında mübalağa epik anlatı tarzının üniversal bir aracı olmakla birlikte, görsellik kazandırıcı başka

stilistik öğeler ile uyum sağlayarak bir bütünlük arz eder. Ayrıca, mübalağaların epik mukayeseler ve bileşik epitetler ile münasebeti de yapı bakımından kayda değerdir.”(s. 65) Burada destanda yer alan mübalağaların insanlığın eski anlayış ve inanış sistemiyle alakalı olduğu söylenmektedir.

Son yazıda Kırgızların kısaca tarihi anlatılmakta ve bir hanlıkla yönetilen Kırgız halkının cumhuriyete geçişi, onların zengin sözlü gelenekten yararlanarak nasıl çağdaş bir edebiyat oluşturdukları hakkında sistematik bilgiler verilmektedir. Bu makalenin alt başlıkları şöyledir: “Tarih, Kimlik ve Kültür Meselesi”, “Kırgız Etnik Kopuntuları Hakkında”, “Türk Dünyasının Dil Politikası Bağlamında Kırgız Dili”, “Kırgız Folkloru, Aşıklık Geleneği ve Edebiyatı”. Her ne kadar son iki makale sadece Kırgızlarla ilgili olarak görünüyor olsa da bu yazılar Kırgızlar temelinde Türk dünyasının sorunlarına eğilmektedir. Mesela “Kırgızlar: Hanlıktan Cumhuriyete, Folklordan Edebiyata” adlı makalede Türkiye’de Türk dillerinin her birini lehçe olarak değerlendiren ve Türkiye Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi, Kırgız Türklerinin Türkçesi gibi ifadeleri ileri süren görüşlere eleştiri getirilerek bu görüşlerin aslında Türk dillerini başka milletlerin nazarında ayağa düşürdüğü ifade edilmektedir. Yukarıda adı geçen dil isimlerinin kavram karmaşasına yol açtığı ve en güzel olanın Kırgızların diline Kırgızca, Kazakların diline Kazakça, Türkiye’deki Türklerin konuştuğu dilin de eskisi gibi Türkçe olarak anılması gerektiği söylenmektedir.

İki makalenin bulunduğu ikinci bölüm “Terim ve Kavramlar Üzerine” başlığını taşımaktadır. İlk yazı “Sözlü Gelenekte ve Edebiyatta Metin Kavramı”, ikinci yazı ise “Sözlü Gelenek Ürünlerinin Senkretizmi” adıyla bu bölümde yer almaktadır.

İlk yazıda Tekstoloji ilminin ortaya çıkışı hakkında kısa bir tarihi bilgi verildikten sonra Tekstolojinin temel kavramlarından biri olan metin kavramının folklordaki ve edebiyattaki anlam çerçevesi açıklanmıştır. Burada ayrıca Türkiye’de Tekstoloji ilminin yeteri kadar gelişmediği ve kullanılmadığı

örnekler verilerek anlatılmıştır. Örneğin şu ifadeler dikkatten kaçmamaktadır: “Türkoloji sahasında çalışan bilim adamları uzun zaman sözlü gelenek (folklorik) ve edebiyat (yazınsal kültür) metinlerinin arasındaki farklılıkları dikkate almamışlardır. Dolayısıyla sözlü gelenek eserlerini edebî eserlerle yüzde yüz aynı sayarak her ikisini de aynı metot, terim ve kavramları kullanarak incelemeye çalışmışlardır. ...”(s. 125) Alıntidan da anlaşılacağı gibi folklordaki metin kavramıyla edebiyattaki metin kavramının aynı olmadığı dile getirilmektedir.

İlk makalenin adeta tamamlayıcısı niteliğindeki ikinci yazıda ise sözlü gelenek eserlerinin senkretik özelliği ele alınmıştır ve burada sözlü gelenekte metin kavramı ve buna bağlı olarak anlatıcının metni aktarırken dil yanında müziği ve mimiği nasıl kullandığı ifade edilmiştir. Örneğin kaynaklara dayanılarak bu terimin ortaya çıkışı hakkında şunlar söylenmektedir:

...senkretlilik özelliğini Rus folklorcusu A. N. Veselovskiy 1881-1886 yıllarında Petersburg Üniversitesinde “Tarihî Poetikaya Giriş” başlıklı makalesinde tam olarak ifade etmiştir. Dünya dillerine çevrilen ve bugünkü folklor araştırmacıları tarafından sıkça başvurulan bu makalede sözlü gelenek ürünlerinin bahsedilen özelliği ilk defa bir terim ile -“senkretizm” terimiyle- belirtilmiştir. Bu terim Yunancada birleşmek, kaynaşmak anlamlarını taşıyan synkretismós kelimesinden türetilmiştir. (s.133)

Üçüncü bölüm ise “Van Kırgızlarının Folkloru” adını taşımakta ve şu yazılardan oluşmaktadır: “Van Kırgızlarına Etnolojik Bir Bakış”, “Ölön ve Dürö Türküleri Üzerine”, “Ölüm Türküleri Üzerine”, “Halk Oyunlarından Ordo’nun Tarihsel Çağrışimleri”, “Apızlar Sanatı ve Aşık Veysel”, “Bir Didaktik Türkünün Derleniş Öyküsü”. Bu bölüm, Prof. Dr. Kayıpo’v’un Van Kırgızları üzerine araştırma yaparken bazı notlarını makaleye dönüştürdüğü yazılarından oluşmaktadır. Prof. Kayıpo’v’un Türkiye’de çalıştığı süre içerisinde Van Kırgızlarının dilini, folklorunu ve etnolojisini bir projeye araştırdığını ve bu çalışmaların da 20 ciltlik bir külliyat

oluşturacağını, onu yakından tanıyan kişiler bilmektedir. Bu bölümün ilk makalesi Van Kırgızlarının etnolojisi, dili ve değişik araştırmacılar -Remi Dor da dâhil- tarafından incelenmesi hakkında malumatlar içermektedir. Makalenin alt başlıkları “Sosyal Statü Sorunu”, “Etnogenez Meselesi”, “Kronolojik Gözlem”, “Bugünkü Durum”, “Dil” ve “Adaptasyon Süreci ve Sosyal Dayanışma” adlarını taşımaktadır.

İkinci makalede *ölön* ve *dürö* türküleri üzerinde durulmuş ve bu kelimelerin etimolojisi, bu geleneğin icracıları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca burada tür meselesi ele alınmış ve bu türkülerin poetik yapısı, fonksiyonu, ezgisi ve dil özellikleri açıklanmıştır. Üçüncü yazıda ağıtların içinde değerlendirilen ölüm türkülerine yönelik açıklamalar yapılmaktadır. Van’da yaşayan Kırgızların ağıt geleneğini ele alan bu yazının şu cümlelerine dikkat çekmek istiyoruz: “Ağıtlara poetik yapı ve sanatsal içerik kazandıran araçların içinde sembollerin yeri çok önemlidir. Semboller üç temel kaynaktan alınmaktadır: Evren, Tabiat ve Din.” (s.201, 202). Dördüncü makalede “Manas” destanı başta olmak üzere değişik kaynaklardan örneklerle ordo oyununun içerdiği tarihi bilgiler üzerinde durulmuştur. “Halk Oyunlarından Ordo’nun Tarihsel Çağrışımları” adını taşıyan bu yazı ilgi çekici bilgiler vermektedir. Mesela ordo oyununda yer alan sayma sistemi hakkında şöyle denmektedir: “Ordo oyunu tüm aşıklar ve han çıkarılıp bitmeden sonuçlanamaz. Alınan aşıklar: Tompoyuña tompoy, eñkeñe eñke, hanga eki aşık şeklinde sayılmaya başlar. Dikkat çekici bir şey, aşıklar birli, onlu değil üçlü sistemle: **bir üç** (üç), **eki üç** (altı), **üç üç** (dokuz) şeklinde sayılır. Bu sayma sistemi en eski dönemlere ait sayısal işlemlerden olabilir.” (s. 217)

Diğer yazıda Türk sözlü geleneğinde yaşatılmış olan akın-âşık-ozan tipleri üzerinde durulduktan sonra bu kavramlar etimolojik açıdan açıklanarak Van Kırgızlarının *apız*ları ile Âşık Veysel değişik açılardan karşılaştırılmıştır. Ayrıca Âşık Veysel’in Atatürk’e ve Van’daki Kırgız apızı Mansur

Yaman’ın kendi hanları Hacı Rahmankul’a yazdığı ağıtlardan da örnek verilmiştir. Son yazıda ise Prof. Kayıpov’un, Kırgızistan’dan Van’a göçen Kırgızlardan biri olan, Erciş’in Ulupamir köyünde ikamet eden ve son anlarını yaşayan Mamaziya Ake’den derlediği didaktik türkünün anlam ve fonksiyonlarının yanı sıra bu türkünü gizlenen Türk düşünce felsefesinin derinliğinden bahsedilmiştir. Mesela bu yazıda evren, tabiat, insan, sanatsal felsefi miras, zaman kavramı, ömür ve ölüm, mutluluk, gönül gibi meseleler ele alınmıştır.

Aslında kitap hakkında yazmak istediğimiz çok şey var. Çünkü eser gerek meseleleri teorik açıdan ele alma gerek verilen malzemeyi yorumlama açısından eşsiz bir çalışmadır. Bundan dolayı eser hakkında ne kadar bilgi verilirse verilsin mutlaka yazılacak yeni şeyler ortaya çıkıyor ve okuyana bilimsel bir bakış açısı kazandırıyor. Ancak biz işi tadında bırakarak eserin geri kalan kısmını okuyucuya bırakmak istiyoruz. Kısaca *Folklor Üzerine Yazılar* gerek Türk dünyasının müştereklerini ortaya koyması gerek farklı bakış açıları yansıtması bakımından önemli bir eserdir ve bu eserin Türkiye’deki araştırmacıların hizmetine sunulması sevindiricidir.

NOTLAR

1 Bu kavram Türkçeye kimi bilim adamlarınca “halkbilimi”, kimilerince “halkbilim” olarak çevrilmiştir.

KAYNAKÇA

- Başgöz, İlhan. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.
 Boratav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat I-II*. İstanbul: Adam Yayınları, 1991.
 Gökyay, Orhan Şaik. *Destursuz Bağa Girenler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
 Oğuz, Öcal. *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.